

Timothy Snyder

Subalansuojant Sąskaitas

Viena iš didžiausių kliūčių, bandant sukurti ir iš laikyti "bendrą europinę kultūrą", yra "kultūriniai skirtumai" tarp įvairių Europos sferų, atsiradę Šaltojo karo laikais, tad kaip suderinti "plėtros" projektą su "europinio solidarumo" gilinimu? Laikantis vieno požiūrio, manoma, kad solidarumą skatina veikiau moralinė pozicija ir pozityvi veikla negu tiesiog teisingas gėrybių perskirstymas. Tiems europiečiams, kuriems rūpi solidarumas, galiu pasiūlyti ir problemą, ir galimybę: Rytų ir Vakarų Europa neturi bendro istorinio naratyvo, todėl būtina jį sukurti.

Nors gana keblu preciziškai įvertinti tarpusavio sąsajas, akivaizdu, kad europinio solidarumo jausmas brendo kartu su Europos istorija. Tam tikru mastu tai yra bendra epochų ir įvykių istorija, kuri rūpi visai Europai ir kuri šiandien atsispindi, pavyzdžiui, europinės valiutos banknotuose kaip istorinių stilių reprezentacija. Tačiau dar svarbesnė yra bendra Europos Sąjungos istorija po Antrojo pasaulinio karo. Nors kiekviena tauta turi skirtingą šios bendros istorijos versiją, turbūt nebus didelė klaida pokarinės Vakarų Europos naratyvą apibendrinti taip: Antrasis pasaulinis karas išmokė, kad Europoje turi vyrtauti taika. O Europos integracija palaiko taiką ir užtikrina gerovę.

Kas klaidinga galėtų būti tokioje traktuotėje? Kaip ir kiekvienam istoriniam pasakojimui čia labai svarbus iš eities taškas. Šio bendro Europos naratyvo iš eities taškas yra 1945–ieji. Tie metai iš tikrųjų buvo momentas, kai pamokos jau išmoktos ir atėjo tinkamas laikas pradėti frankų ir germanų susitaikymą, vėliau tapusį Europos projekto pradžia. Tačiau visai ne tą patį 1945–ieji reiškia didžiajai Rytų Europos daliai — daugumai piliečių tų valstybių, kurios buvo priimtos į ES 2004 metų gegužės mėnesį. Jiems 1945 metai reiškia vienos okupacijos pakeitimą kita — vietoj nacių valdžios atėjo sovietai. Tai dviejų kartų, gyvenusių valdant komunistams, laikmetis, kai didžioji dalis žmonių neteko galimybės patirti politinę pažangą.

1945–ieji suteikė Vokietijai, o kiek mažesniu mastu ir Austrijai, galimybę istoriškai pradėti viską iš naujo. Vakarų Vokietijos, dabar — tiesiog Vokietijos, dalyvavimas Europos projekte natūraliai reiškė bandymą išganyti tautą dėl sukeltų Antrojo pasaulinio karo baisumų. Tai lėmė ir ypatingą santykį su Izraeliu. Šaltojo karo metais šis išganyto jausmas suteikė motyvaciją ir krikščionims demokratams, ir socialdemokratams vykdyti *Ostpolitik* Sovietų Sąjungos ir jos satelitų Rytų Europoje atžvilgiu. Po šesiasdešimt metų vokiečiams gali atrodyti, kad šis darbas, nors ir nebaigtas, buvo bent jau garbingas. Vokiečiai užsitarnavo teisę savo istorijos pradžia laikyti 1945–uosius.

Tačiau ne daug kas iš Rytų europiečių taip vertina neseną praeitį. Po Holokausto žydų politinė istorijos centras iš Rytų Europos pasislinko į Izraelį

ir Vokietijos bandymai plėtoti tinkamus santykius su Izraeliu (ir kitomis žydų bendruomenėmis) neturėjo didelės reikšmės Rytams. Vokietijos *Ostpolitik* nesistengė apimti Rytų Europos visuomenių, ja veikiau siekta pagerinti santykius su komunistiniais režimais. Ji buvo nukreipta daugiausia į Sovietų Sąjungą ir Rytų Vokietiją. Ar toks požiūris buvo teisingas, ar ne, galima diskutuoti, balanso požiūriu, manyčiau, tai buvo vaisinga politika. Tačiau Rytų Europa, neseniai išsivadavusi iš komunizmo, paprasčiausiai negali laikyti *Ostpolitik* labai kilniu gestu. Ta pati politika, kuri leidžia vokiečiams tikėti, kad jie turi teisę naujos istorinės epochos pradžia laikyti 1945–uosius, yra visiškai nepriimtina Rytų Europai.

Be to, Rytų europiečiai apie vokiečių okupaciją žino kai kuriuos svarbius dalykus, neįtrauktus į Vakarų europiečių naratyvą. Rytų europiečiai, pavyzdžiui, žino, kad Rytų frontas karo baigčiai buvo svarbesnis už Vakarų frontą. Jie žino, kad vokiečių okupacinė politika Rytų Europoje buvo kur kas žiauresnė negu Vakaruose. Jie žino, kad Holokaustas neapėmė tik civilių gyventojų masinių žudynių, kurias vykdė vokiečiai, *visu* masto. Joks lenkas ar žydas, pavyzdžiui, nespauš 1943 metų geto sukilimo su 1944 metų Varšuvos sukilimu. O tai dažnai nutinka Vakarų Europoje. Kad prancūzai nieko nežino apie Varšuvos sukilimą, rodo tam tikrą jų pasipriešinimo nacių okupacijai ribotumą. Jei vokiečiai nieko nėra girdėję apie Varšuvos sukilimą, reiškia, jog jie nežino ir to, kad Vokietijos kariuomenė nužudė dešimtis tūkstančių civilių, o paskui iki pamatų sudegino kaimyninės šalies sostinę.

Vokiečių istorikai ir visuomenės elitas visa tai, suprantama, žino. Kalbu apie visuotinį viešąjį švietimą. Tol, kol vakariečių istorijos suvokimas nebus pakeistas, Vakarų Europos visuomenė neįstengs suprasti Rytų europiečių veiksmų. Pavyzdžiui, Lenkijos apsisprendimo prisidėti prie Irako okupacijos (nors, daugelio iš mūsų, beje, ir daugumos lenkų, nuomone, tai veikiausiai buvo klaida) negalėsime suvokti neturėdami bent šiek tiek tokio supratimo apie pokarinę Lenkijos istoriją. Komunizmo patirtis lėmė, kad lenkai simpatizuoja JAV argumentams dėl išlaisvinimo. Lenkų protestas prieš muziejų, skirtą išvartoti vokiečiams, irgi yra pagrįstas istorine patirtimi.

Abiem atvejais tai, kad nėra bendro tiek Rytus, tiek Vakarus apimančio istorinio Europos naratyvo, trukdo suprasti vieniems kitus ir būti solidarais. Vokietija ir Prancūzija Lenkijos politiką Irako atžvilgiu laiko beprasmišku ir savanaudišku proamerikietišku. Iš tikrųjų toks lenkų pasitikėjimas JAV, suprantama, nulemtas jų patirties, įgytos Šaltojo karo metais. Kartais vokiečiai, net akademiniai sluoksniai atstovai, įrodinėja, esą lenkai nepajėgia diskutuoti apie vokiečių išvartymą, nes jiems tai nacionalinis tabu. Lenkų protestas prieš išvartųjų muziejų Vokietijoje apibūdinamas net kaip lenkų nacionalizmas. Iš tikrųjų lenkai bijo visai kitko — jie mano, kad vokiečiai iki šiol nesuprato, kaip plačiai išvartymai buvo taikomi nacių okupacijos ir dviejų sovietinių okupacijų metais. Lenkai taip pat įsitikinę, kad vokiečiai iki šiol nesuvokia visumos to, kas įvyko iki 1945 metų, t.y. dar prieš išvartymus.

Kitai tariant, Europos solidarumo ateitis priklauso nuo nesenos europinės praeities permąstymo. Istorinių žinių apie Rytus stoka lemia, kad Europos masėms daro įtaką argumentai, kylantys iš nacionalinių prietarų. Europos lyderiai, nesvarbu, ar jie žino faktus, ar ne, linkę griebtis būtent tokių argumentų vietinėse politinėse varžybose. O Rytų europiečiams sunku patikėti, kad jie yra lygiateisiai Europos Sąjungos partneriai, nes jų patirtis XX a. II pusėje dar netapo platesnės europinės istorijos dalimi. Šių šalių patirtys yra gana panašios (Rytų Europoje) ir ganėtinai skiriasi (nuo Vakarų Europos), tad 2004 metų pėtra meta naują iššūkį — europiečiai turi rasti būdą, kaip

perrašyti istorinį naratyvą, kad jis aprėptų ir Rytus, ir Vakarus. Tai pareikalaus akistatos su dviem esminiais Europos nesenos praeities dalykais: pirma, teks pripažinti, kad Antrojo pasaulinio karo kančių centras buvo ne žemyno Vakaruose, o veikiau Rytuose, antra, reikės išsąmoninti, kad Rytų europiečiai keturis dešimtmečius kentė komunistų prievartą, o ne kaupė europinės integracijos patirtį. Nederėtų manyti, kad paprasta atremti nacių ir sovietų teroro istorinę jėgą.

Europos Sąjunga yra kuriama remiantis prielaida, kad totalitarizmas niekada nebesugrįš. Tačiau praktikoje ši viltis vertintina šiek tiek kukliau. Pastaruoju metu dažnai tenka girdėti, kad JAV galėtų apie totalinį karą ir politinį terorą daug ką sužinoti iš europiečių, nes būtent jie patyrė XX a. žiaurumus. Tai tiesa. Tačiau tiesa ir tai, kad Vakarų europiečiai galėtų daug ko pasimokyti iš Rytų europiečių.

Published 2009-04-22

Original in English

Translation by Almantas Samalavicius

Contribution by Kultūros barai

First published in Kultūros barai 3/2009 (Lithuanian version) / Transit 28 (2004/05) (German version)

(c) Timothy Snyder / Kultūros barai

(c) Eurozine